

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ І ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРИ**

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Навчально-методичною радою ІДГУ
Протокол № 41 від 15.08 2019 р.

Голова НМР Н. М. Кольцун Н. М. Кольцун

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія українського війська

(назва навчальної дисципліни)

освітній ступінь бакалавр
(назва освітнього ступеня)

галузь знань 01 Освіта/Педагогіка
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 014 Середня освіта (014.03 Історія)
(код і назва спеціальності)

освітня програма / спеціалізація Середня освіта: історія
(код і назва спеціальності)

тип дисципліни вибіркова
(обов'язкова / вибіркова / факультативна)

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньо-професійної програми

А.В. Гришук
(підпис, ініціали, прізвище)

РЕКОМЕНДОВАНО:

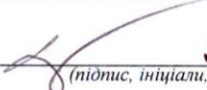
кафедрою української і всесвітньої історії та культури

протокол № 8 від 10.01.19

Завідувач кафедри
В.Г. Церковна
(підпис, ініціали, прізвище)

ПОГОДЖЕНО:

Голова науково-методичної ради факультету

І.Б. Кузанок
(підпис, ініціали, прізвище)

Розробники програми:

Татаринів Іван Євгенович, кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри української і всесвітньої історії та культури

Рецензенти програми:

Церковна Віра Георгіївна, кандидат історичних наук, завідувач кафедри української і всесвітньої історії та культури.

1. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна	Заочна
Кількість кредитів:4	Лекції:	
	26	6
Модуль:1	Практичні заняття:	
Загальна кількість годин:120		
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом:3	Лабораторні заняття:	
Семестр:6	Семінарські заняття:	
	22	6
Тижневе навантаження (год.):	Консультації:	
- аудиторне: 3		
- самостійна робота: 5	Індивідуальні заняття:	
Форма підсумкового контролю:залік		
Мова навчання:українська	Самостійна робота:	
	72	108

2. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Предмет вивчення навчальної дисципліни: історія збройних формувань на території сучасної України з давніх часів до середини ХХ ст.

Метою вивчення дисципліни є: розглянути історію збройних формувань на території сучасної України з давніх часів до середини ХХ ст., їх організацію, озброєння, тактику.

Передумови для вивчення дисципліни: немає

Міждисциплінарні зв'язки: Історія України та української культури, Історія стародавнього світу, Історія середніх віків, Нова та новітня історія країн Центрально-Східної Європи, Війни в європейській історії (ХVI-ХІХ ст.).

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен набути такі результати навчання:

1. Знання:

- основних фактів, подій, процесів з історії українського війська;
- історію війн, окремих воєнних кампаній, операцій;
- будівництва, бойової, організаційної та мобілізаційної підготовки, військового управління.

2. Уміння:

- аналізувати джерела та працювати з науковою літературою з проблеми історії українського війська;

- характеризувати історичні військові аспекти зовнішньополітичної діяльності та міжнародного військового співробітництва в різні періоди історії України;
- встановлювати хронологічну послідовність історичних подій в межах основних періодів формування та розвитку українського війська;
- показувати зміни, які відбулися в українському війську, ставши основою для створення сучасної Української Армії.

3. *Комунікація:*

- застосовувати набуті знання та вміння з основних питань історії українського війська для формування відповідних знань та вмінь учнів.

4. *Автономність та відповідальність:*

- застосовувати знання історичного минулого для розв'язання актуальних питань військового будівництва на сучасному етапі;
- проводити самостійне наукове дослідження з проблем історії українського війська та презентувати його результати.

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назви модулів / тем	Кількість годин (денна форма навчання)							Кількість годин (заочна форма навчання)						
		Аудиторні	Лекції	Семінарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота	Аудиторні	Лекції	Семінарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота
1	Тема № 1: Військова справа в давні часи на території України	6	4	2	-	-	-	6	2	2	-	-	-	-	8
2	Тема № 2: Військова справа Київської Русі	4	2	2	-	-	-	6	2	-	2	-	-	-	8
3	Тема № 3: Військо Галицько-Волинської держави.	4	2	2	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	12
4	Тема № 4: Початки козацького війська в Україні.	4	2	2	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	12
5	Тема № 5: Військова справа в період Української козацької революції XVII ст.	6	4	2	-	-	-	8	2	2	-	-	-	-	8
6	Тема № 6: Українська армія в добу Гетьманщини.	4	2	2	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	12
7	Тема № 7: Військові формування в Україні у XVIII ст.	4	2	2	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	8
8	Тема № 8: Участь українців у	4	2	2	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	12

	військових конфліктах XIX ст.														
9	Тема № 9: Перша світова війна і Україна	4	2	2	-	-	-	6	2	-	2	-	-	-	8
10	Тема № 10: Українське військо епохи Революції 1917-1921 рр.	4	2	2	-	-	-	6	2	2	-	-	-	-	8
11	Тема № 11: Друга світова війна і Україна (1939-1945).	4	2	2	-	-	-	6	2	-	2	-	-	-	8
Проміжний контроль		-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
Разом:		48	26	22				72	12	6	6				108

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема № 1: Військова справа в давні часи на території України

Зародження військової справи. Озброєння бронзової доби. Армії киммерійців та скіфів. Скіфський похід Дарія. Військове мистецтво давніх греків у Північному Причорномор'ї. Македонська фаланга. Похід Зопіріона. Військова присутність Риму в Північному Причорномор'ї. Військова справ в пізньоантичну добу в Україні (сармати, готи, гуни).

Тема № 2: Військова справа Київської Русі

Військо давніх слов'ян. Походи варягів та їх військова справа. Роль і місце війська в ранньофеодальній державі. Князь і дружина. Організація, структура і озброєння війська, тактика бою. Війни перших київських князів (походи Олега, Ігоря, Святослава, Володимира). Боротьба з кочівниками. Військове мистецтво кочівників.

Тема № 3: Військо Галицько-Волинської держави.

Дружини князів в XII-XIII ст.: озброєння, структура, тактика бою. Монголо-татарська навала на Русь. Битва на р. Калка, облога Києва. Причини поразки руських дружин. Визначні полководці Галицької Русі. Роль Данила Галицького у зміцненні Галицько-Волинської держави. Війни Галицько-Волинської держави з сусідами. Фортифікація та облогова справа на Русі.

Тема № 4: Початки козацького війська в Україні.

Передумови та причини виникнення українського козацтва. Запорозька Січ та її устрій. Запорозьке козацтво в XVI ст.: організація, структура, чисельність, озброєння, способи ведення бою. Перші військові походи козаків. Князь Байда-Вишневецький. Іван Підкова. Самійло Кішка. Реєстрове козацьке військо. Армії супротивників козаків – Османської імперії та Кримського ханства. Козацько-селянські повстання К. Косинського та С. Наливайка. Бойові дії та причини поразки. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. Морські походи. Московський похід 1618 р. Хотинська битва 1621 р.

Тема № 5: Військова справа в період Української козацької революції XVII ст.

Причини та початок Визвольної війни. Армія Речі Посполитої в XVII ст. Битви під Жовтими водами, Корсунем, Збаражем. Зборівський мир. Утворення української армії. Козацьке військо доби Б. Хмельницького. Військово-

дипломатична діяльність Б. Хмельницького. Битва під Берестечком. Білоцерківський мир. Молдавські походи. Битва під Батогом. Союз з Москвою. Бойові дії 1654-1655 р. Віленське перемир'я. Військові дії в союзі з Трансильванією. Історичне значення війни 1648-1657 рр.

Тема № 6: Українська армія в добу Гетьманщини.

Гетьманство І. Виговського. Конотопська Битва. Війни між лівобережними та правобережними гетьманами. П. Дорошенко. Чигиринські походи. Військова діяльність кошового отамана І. Сірка. Кримські та азовські військові походи наприкінці XVII ст.

Тема № 7: Військові формування в Україні у XVIII ст.

Участь українських козаків у Північній війні. Політика І. Мазепи. Полтавська битва. Військово-дипломатична діяльність гетьмана П. Орлика. Військові реформи за гетьманування К. Розумовського. Участь українських військ у Семирічній війні. Ліквідація автономії Гетьманщини та перетворення слобідських козацьких полків на регулярні. Російсько-турецька війна 1768-74 рр. та участь запорозьких козаків. Ліквідація Запорозької січі. Задунайська січ. Російсько-турецька війна 1787-91 рр. Чорноморське козацьке військо. Взяття Очакову, Хаджибею, Ізмаїла. Переселення козаків та утворення Кубанського козачого війська.

Тема № 8: Участь українців у військових конфліктах XIX ст.

Організація російської регулярної армії в XIX ст. Служба в ній українців. Російсько-турецькі війни початку XIX ст. Азовське та Усть-Дунайське козацькі війська. Війна 1812 р. та участь в ній українських підрозділів. Кримська війна 1854-1856 рр. та Україна. Нарізна зброя та переозброєння європейських армій. Поява скорострільної зброї. Зростання ролі артилерії в бою. Розвиток військової техніки та засобів зв'язку.

Тема № 9: Перша світова війна і Україна

Передумови та початок Першої світової війни. Україна в планах протидіючих сторін. Галицька операція 1914 р. Великий відступ 1915 р. Брусилівський прорив 1916 р. Утворення Румунського фронту. Легіон Українських січових стрільців (організація, озброєння, бойовий шлях). Українізація російської армії. Наступ 1917 р. Завершення війни на Східному фронті.

Тема № 10: Українське військо епохи Революції 1917-1921 рр.

Бойові формування УЦР. Перша українсько-радянська війна. Армія епохи Гетьманату (організація, озброєння, бойові дії). Українська галицька армія (організація, озброєння, бойові дії). Армія епохи Директорії (організація, озброєння, бойові дії). Військові підрозділи інших політичних сил на території України (Червона армія, Біла армія, армія Н. Махна).

Тема № 11: Друга світова війна і Україна (1939-1945).

Карпатська Україна і Карпатська Січ. Початок радянсько-німецької війни. Армії протидіючих сторін (Вермахт РСЧА). Кампанії 1941-1942 рр. Бойові дії в 1943-1944 рр. Звільнення України. Українська повстанська армія (організація, тактика, озброєння).

5.2. Тематика семінарських (практичних, лабораторних) занять.

Тема № 1: Військова справа в давні часи на території України

- Тема № 2: Військова справа Київської Русі
 Тема № 3: Військо Галицько-Волинської держави.
 Тема № 4: Початки козацького війська в Україні.
 Тема № 5: Військова справа в період Української козацької революції XVII ст.
 Тема № 6: Українська армія в добу Гетьманщини.
 Тема № 7: Військові формування в Україні у XVIII ст.
 Тема № 8: Участь українців у військових конфліктах XIX ст.
 Тема № 9: Перша світова війна і Україна
 Тема № 10: Українське військо епохи Революції 1917-1921 рр.
 Тема № 11: Друга світова війна і Україна (1939-1945).

5.3. Організація самостійної роботи студентів.

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин		Форми звітності
		денна	заочна	
1.	Підготовка до лекційних та семінарських занять	30	8	Конспект
2.	Підготовка до проміжного контролю	4	4	Модульна контрольна робота
3.	Виконання індивідуальних завдань: - підготовка 2 рефератів з обраної тематики; - складання термінологічного словника; - опрацювання тем для самостійного вивчення.	20	20	Реферати
		18	18	Термінологічний словник
		-	58	Конспект
Разом		72	108	

Тематика індивідуальних (групових) завдань

Тематика рефератів:

1. Військові походи скіфів.
2. Військове мистецтво у походах Олега та Ігоря.
3. Князь Святослав Завойовник.
4. Володимир Святий як військовий діяч.
5. Ярослав Мудрий як полководець.
6. Військове мистецтво Володимира Мономаха.
7. Битва на Синіх Водах та її значення.
8. Северин Наливайко як ватажок повсталих козаків та селян.
9. Конотопська битва та її наслідки.
10. Гетьман Петро Сагайдачний як полководець і флотоводець.
11. Військове мистецтво Богдана Хмельницького.
12. Іван Мазепа як полководець.
13. Задунайська Січ та доля козацтва.
14. Кримська війна та Україна.
15. Військова реформа 1874 р. та її наслідки.
16. Російсько-японська війна та Україна.
17. Україна в роки Першої Світової війни.
18. Євген Коновалець як військовий діяч.
19. Центральна Рада і проблеми української армії.
20. Павло Скоропадський - будівничий української армії та флоту.

21. Симон Петлюра як Головний Отаман української армії.
22. Нестор Махно - керівник народно-визвольної боротьби 1917- 1921 рр.
23. Михайло Фрунзе як визначний військовий діяч в Україні.
24. Тарас Бульба-Боровець як організатор збройних формувань.
25. Микола Ватутін як полководець.
26. 73 героїчних дні оборони Одеси.
27. Тарас Чупринка - генерал УПА.

Ключові слова для термінологічного словника

Акінак, скіфський лук, фаланга, атичний шолом, коринфський шолом, тораке, лінотораке, спис дорі, гоплон, махайра, ксифос, саріса, сарісофорс, гетайри, легіон, когорта, маніпула, центурія, лоріка хамата, лоріка сигментата, лоріка сквамата, пілум, скутум, гладус, спата, лімес, катафрактарій. «Стіна щитів», дротик, меч каролінг, старша дружина, молодша дружина, лицарський удар, композитний лук, кольчуга, ламелярний обладунок. Боярин, отрок, гридень, темник, монгольський лук, лицарська кіннота, порок, требушет, посад, дитинець, вал, рів, «Змієві вали». Уходники, бродники, Запорізька Січ, гетьман, осавул, булава, бунчук, корогва, реєстровці, низові козаки, городові козаки, яничари, сипахи, шабля, самопал, курінь, корабель чайка, бій табором, атака лавою, шанці. Драгуни, мушкетери, пікінери, рейтарі, гайдуки, гусарія, панцерні козаки, помісна кіннота, стрільці, секеї, гуляй-город, ожига, аркебуза. «Гетьманські німці», слобідські козацькі полки, сердюки, надвірні війська гетьмана. Лінійна тактика, редут, драбанти, гренадери, рота, ескадрон, батальйон, фузея, виборні козаки, козаки під помічники, охочекомонні полки, Чорноморське козацьке військо, карабінерські полки, гусарські полки, легкокінні полки. Бригада, дивізія, корпус, каре, кінні єгери, улани, ескадрон Скаржинського, Бузьке козацтво, Азовське козацтво, Усть-Дунайське козацтво, Малоросійські кінно-козацькі полки, нарізна зброя, штуцер, гвинтівка, куля Міньє, стрілецький ланцюг, військова дільниця Фронт, армія, ударні частини, танк, аероплан, кулемет, траншея, гаубиця, каска Адріана, УСС. Чорні запорожці, Червоні гайдамаки, Чорні гайдамаки, полк ім. Б. Хмельницького, полк ім. К. Гордієнко, тачанка, петлюрівка. Вермахт, РСЧА, ОУН-УПА, пістолет-кулемет, штурмовик, винищувач, бомбардувальник, Т-34, КВ-1, БТ-5, Рз-III, криївка, військова операція, мазепинка.

6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

- 6.1. *Форми поточного контролю:* семінарські заняття, індивідуальні завдання.
- 6.2. *Форми проміжного контролю:* модульна контрольна робота.
- 6.3. *Форми підсумкового контролю:* залік.

7. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточний контроль рівня знань студентів передбачає перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Поточний контроль здійснюється за напрямками:

- контроль за систематичністю й активністю роботи на семінарських заняттях;
- контроль за рівнем засвоєння та творчого опрацювання у вигляді індивідуальних завдань.

Модульна контрольна робота проводиться в письмовій формі та включає два теоретичні питання, відповіді на які дають можливість оцінити рівень оволодіння теоретичним матеріалом з Історії українського війська.

Зразок завдання:

1. Дати визначення поняття: фаланга, меч каролінг, бій табором, Усть-Дунайське козацтво, Чорні запорожці.
2. Розкрити питання: Армія епохи Гетьманату (організація, озброєння, бойові дії).

8. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

8.1. Шкала та критерії оцінювання знань студентів.

Переведення підсумкового балу за 100-бальною шкалою оцінювання в підсумкову оцінку за традиційною шкалою

Підсумковий бал	Оцінка за традиційною шкалою
90-100	зараховано
70-89	
51-69	
26-50	не зараховано
1-25	

Схема розподілу балів

Максимальна кількість балів	70 балів (поточний контроль) – середньозважений бал оцінок за відповіді на семінарських заняттях та виконання індивідуальних завдань, який переводиться у 100-бальну шкалу з ваговим коефіцієнтом.0,7	30 балів (проміжний контроль) – за результатами виконання модульної контрольної роботи
Мінімальний пороговий рівень	35 балів (поточний контроль)	16 балів (проміжний контроль)

8.2. Критерії оцінювання під час аудиторних занять

Оцінка	Критерії оцінювання навчальних досягнень
5 балів	Оцінюється робота студента, який у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову та додаткову літературу, вільно послуговується науковою термінологією, розв'язує задачі стандартним або оригінальним способом, наводить аргументи на підтвердження власних думок, здійснює аналіз та робить висновки.
4 бали	Оцінюється робота студента, який достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, в основному розкриває зміст теоретичних запитань та практичних завдань, використовуючи при цьому обов'язкову літературу, розв'язує задачі стандартним способом, послуговується науковою термінологією. Але при висвітленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі неістотні неточності та незначні помилки.
3 бали	Оцінюється робота студента, який відтворює значну частину навчального матеріалу, висвітлює його основний зміст, виявляє елементарні знання окремих положень, записує основні формули, рівняння, закони. Не здатний до глибокого, всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, не користується необхідною

	літературою, допускає істотні неточності та помилки.
2 бали	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом у достатньому обсязі, проте фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає окремі питання навчальної дисципліни, не розкриває зміст теоретичних питань і практичних завдань.
1 бал	Оцінюється робота студента, який не в змозі викласти зміст більшості питань теми та курсу, володіє навчальним матеріалом на рівні розпізнавання явищ, допускає істотні помилки, відповідає на запитання, що потребують однослівної відповіді.
0 балів	Оцінюється робота студента, який не володіє навчальним матеріалом та не в змозі його висвітлити, не розуміє змісту теоретичних питань та практичних завдань.

8.3. Критерії оцінювання індивідуальних завдань

Вид	Максимальна кількість балів
Реферат	5
Реферат	5
Словник	5

Оцінювання *реферату* здійснюється за такими критеріями: самостійність та оригінальність дослідження, виконання поставлених автором завдань, здатність здійснювати узагальнення на основі опрацювання теоретичного матеріалу та відсутність помилок при оформленні цитування й посилань на джерела. Критеріями оцінювання *словнику* є правильність та повнота визначення термінів.

8.4. Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Максимальна кількість балів за відповідь на 1 питання складає 15 балів. Критеріями оцінювання є: повнота відповіді, здатність критичного аналізу теоретичного матеріалу, вміння наводити аргументи та робити висновки.

8.5. Критерії оцінювання під час підсумкового контролю

Підсумкова оцінка виставляється за результатами поточного та проміжного контролю.

9. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Наочний матеріал у вигляді ілюстрацій, ноутбук, проектор для демонстрації фільмів.

10. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

10.1. Основні джерела

1. Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. – К., 1969.
2. Болсуновський Л.І. Воєнна історія. Ч1/Ч2. – Одеса, 2012.
3. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917 – 1918 рр. Утворення та боротьба за державу. – Львів, 1997.
4. Дашкевич Я. Історія українського війська (1917–1995). — Львів : «Світ», 1996. — 840, іл. с.
5. Крип'якевич І. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.)/ Упорядник Б. З. Якимович: – 4-те видання., змін і доп. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.

10.2. Допоміжні джерела

6. Армия Польши 1569 – 1696. Часть 1. Новый Солдат №158. – Артемовск: Книга, 2002. – 40 с.
7. Армия Польши 1569 – 1696. Часть 2. Новый Солдат №159. – Артемовск: Книга, 2002. – 40 с.
8. Археологія доби українського козацтва XVI – XVIII ст./ Д. Д. Телегін (відп. ред.), І. С. Винокур, О. М. Титова, І. К. Свешніков та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – 336 с.
9. Алексинский Д. П. Всадники войны: Книга первая. Кавалерия Европы / Алексинский Д.П., Жуков К.А., Бутягин А.М., Коровкин Д.С. – СПб. : ООО «Издательство «Полигон», 2005. – 488 с.; ил.
10. Бехайм В. Энциклопедия оружия (Руководство по оружейведению. Оружейное дело в его историческом развитии от начала средних веков до конца XVIII в.) : [Электронный ресурс] / Вендален Бехайм. – СПб. : АО "Санкт-Петербург оркестр", 1995. – Режим доступа до вид.: <http://annales.info/evrope/behaym/behaym.htm>
11. Болсуновський Л.І. Военна історія. Навчальний посібник : [у 2-х ч.] / Л.І. Болсуновський. – Частина I. – Одеса, 2012. – 348 с.
12. Винклер П. фон Иллюстрированная история оружия / Павел фон Винклер. – М. : Эксмо, 2010. – 256 с.: ил.
13. Военный энциклопедический словарь : [в 2 томах] / Редкол.: А.П. Горкин, В.А. Золотарев, В.М. Карев и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, «РИПОЛ КЛАССИК», 2001. – Т.1. – 848 с.; Т. 2. – 816 с.
14. Все войны мировой истории по Харперской энциклопедии военной истории Р.-Э. Дюпюи и Т.-Н. Дюпюи. Кн. 3. – СПб. : ООО «Издательство «Полигон», 2004. – 596, [4] с., ил.
15. Голицын Н.С. Великие полководцы истории : [в 2-х ч.] / Николай Сергеевич Голицын. – Ч. 2 : Великие полководцы новых времен. – СПб. : Тип. товарищества «Общественная польза», 1875. – 197 с.
16. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / В. Голобуцький. – К.: Вища шк., 1994. – 539 с.
17. Гуржій О.І. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / О.І. Гуржій, В.В. Корнієнко. – К.: Україна, 2004. – 192 с.
18. Гуржій О. Міф, у який хочеться вірити: З історії бойової еліти українського козацтва / О. Гуржій, В. Корнієнко // Історія України. – 2002. - №42. – С. 5 – 11.
19. Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории : [в 4-х т.]; Пер. с нем. / Ганс Дельбрюк. – Т. 4 : Новое время. – СПб. : Наука, 2001.– 368 с.
20. Денисон Дж. Т. История конницы : [Электронный ресурс] / Джордж Тэйлор Деннисон. – М. : АСТ, 2001. – Режим доступа до вид.: <http://militera.lib.ru/h/denison/index.html>
21. Дюпуи Р.Э. Всемирная история войн : [в 4- кн.] / Р. Эрнест Дюпуи, Тревор Н. Дюпуи. – Кн. 2 : 1400 год – 1800 год. – М.; СПб : Полигон–АСТ, 1997. – 895 с.
22. Дэйви М. Эволюция войн / Морис Дэйви. – М. : Центрполиграф, 2009. – 386 с. – (Хроники военных сражений).
23. История военного искусства / [М.М. Кирьян, А.И. Бабин, Н.М. Кравченко и др.] ; под ред. П.А. Жилина. – М. : Воениздат, 1986. – 445 с.
24. История военного искусства / под общ. ред. А.А. Строкова. – М. : Воениздат, 1966. – 655 с.
25. История военного искусства : [в 2-х т.] / под общ. ред. П.А. Ротмистрова. – Т. 1. – М. : Воениздат, 1963. – 528 с.
26. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т./ Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 800 с.
27. Ковальов А. З Архістратигом на щитах / Андрій Ковальов. – К.: Темпора. – 348.
28. Коннолли Питер. Греция и Рим: энциклопедия военной истории. – М. : Вече, 2000. – 563 с.

29. Кулинский А.Н. Европейское холодное оружие. / Александр Николаевич Кулинский. – СПб. : ООО «ТПГ «Атлант»», 2003. – 552 с.
30. Лиддел Гарт Б.Х. Решающие войны в истории / Бэзил Хенри Лиддел Гарт. – М. : Центрполиграф, 2012. – 288 с.
31. Лэннинг М. 100 великих полководцев / Майкл Ли Лэннинг. – М. : Вече, – 1999. – 480 с.
32. Меринг Ф. История войн и военного искусства / Франц Меринг. – СПб. : ООО «Издательство Полигон», 1999 – 528 с., ил.
33. Мячин А.Н. 100 великих битв / А. Н. Мячин. – М. : Вече, 2005. – 640 с.
34. Нариси історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.: Посібник для студентів-заочників/ Авт. Кол.: О. М. Лебеденко, А. К. Тичина, Л. Ф. Циганенко, Л. Ф. Чорна; Ред. кол.: О. М. Лебеденко, (відп. за вид.), А. К. Тичина (головн ред.), А. В. Дізанова, Л. С. Мельникова, І. Б. Циганок. – Одеса: Астропринт, 2004. – 272 с.
35. Потрашков С. В. Иллюстрированный военно-исторический словарь / С. В. Потрашков, А. С. Потрашков. – М.: Эксмо, 2007. – 736 с.
36. Пінак Є., Чмир М. Військо Української революції 1917–1921 років. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 432 с.
37. Свечин А.А. Эволюция военного искусства : [в 2-х т.] : [Электронный ресурс] / Александр Андреевич Свечин. – М.-Л.: Воениздат, 1928. – Режим доступа до вид.: <http://militera.lib.ru/science/svechin2a/index.html>
38. Свешніков І.К. Озброєння козацького війська у сер. XVII ст. / І. К. Свешніков // Вісник АН УРСР. – 1991. №10. – С. 48 – 54.
39. Свешніков І.К. Битва під Берестечком / І. К. Свешніков. – Львів: Слово, 1992. – 304 с.
40. Сас П.М. Запорожці у польсько-московській війні наприкінці Смути 1617-1618 рр. / НАН України. Інститут історії України. – Біла Церква: Вид. О.В. Пшонківський, 2010. – 512 с.
41. Сокирко О. Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669–1726 / Олексій Сокирко. – К., 2006.– 279 с.
42. Словарь военных терминов / Сост. А.М. Плехов. – М. : Воениздат, 1988. – 335 с.
43. Соколов Б.В. 100 великих войн / Б.В. Соколов. – М. : Вече, 2002. – 538, [6] с.
44. Гинченко Я. Українські збройні сили (березень 1917р. – листопад 1918р., організація, численність, бойові дії), К. – 2009.
45. Тоїчкін Д. В. Холодна зброя українського козацтва у XVII ст. / Д. В. Тоїчкін // Історія України. – 2001. – №45. – С. 5-7.
46. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – 784с.
47. Хардинг Д. Иллюстрированная история оружия от древности до наших дней / Д. Хардинг, Р. Грей ; пер. с англ. П.А. Самсонова. – Минск : Попурри, 2004. – 336 с.
48. Шаменков С. Піхота українських гетьманів XVII – поч. XVIII ст. Одяг, спорядження, зброя та клейноди / С. Шаменков. – К: Темпора, 2010. – 146 с.
49. Шаменков С. Реестровые казаки Богдана Хмельницкого / С. Шаменков // Старый Цейхгауз. – 2011. – №2-3 (40-41). – С. 8-16.
50. Шишов А.В. 100 великих военачальников / А.В. Шишов. – М. : Вече, 2002. – 608 с
51. Яковлев В.В. История крепостей / Виктор Васильевич Яковлев. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ»; СПб.: ООО «Издательство Полигон», 2000. – 400 с.
52. Альманах «Армии и битвы». – М. : РЕЙТТАРЪ, 2002–2009.
53. Военно-исторический альманах «Новый солдат». – 2000–2002.

10.3. Інтернет-ресурси

54. Українська військова історія - <http://www.ucreinarma.org/>